

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
Pinksteren 2019

Wandelen

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
23e jaargang nr. 3, Pinksteren 2019

Inhoud van dit nummer

Van de redactie 1

Ontknoping 1

Thema: Wandelen 2

Op de groei – opvoeding 12

Onder de zon – jongeren 15

Pinkster- en Johannestijd 19

Op naar de volgende eeuw 22

Bestuur en instellingen 23

Allerlei 26

Boeken 27

Aankondigingen 29

Gestorvenen 31

Redactie

Jolanda Gevers Leuven, Robert de Klerk, Thom Kloes, Marianne de Nooij, Marjolein te Pas, Judith Slokker

Redactie

In beweging p/a Judith Slokker
Klokkengietersstraat 4, 1825 AH Alkmaar
tel. +31-72-5610269
e-mail: inbeweging@christengemeenschap.nl
(ook voor inlichtingen over abonnementen)

Financiën en advertenties

Thom Kloes, thkloes@gmail.com
tel. +31-6-53584109
banknr. NL36INGB0009185951, BIC: INGBNL2A,
t.n.v. In beweging, 3851RC Ermelo

Druk

Drukkerij Modern, Bennekom

Kopijdata

Michaelnummer 1 juni 2019
Adventnummer 1 oktober 2019
Kopij graag aanleveren per e-mail
(inbeweging@christengemeenschap.nl).
De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden kopij in te korten of niet te plaatsen.

*Illustratie vooromslag: 'De wandelende Jood',
Marc Chagall (1925). Musée Petit Palais, Genève*

De Christengemeenschap in Nederland en Vlaanderen Adressen en tijden van diensten

M=mensenwijdingsdienst, K=zondagsdienst voor de
kinderen, info: gezien onregelmatigheid navraag nodig.

Alkmaar, Oude Kanaaldijk 9, 1825 AT, +31-6-29343288,
bgg +31-6-14235728, M zo 10 (info), di 9 (info),
do 10, za (info), K zo 9 (info)

Amsterdam, A.J. Ernststraat 869, 1081 HL, +31-
20-6420769, bgg 4414949, M zo 10.30, wo 9,
do 10, za 9 of 11 (info), K zo 10.00 (info)

Antwerpen, H. Consciencelaan 107, B-2640 Mortsel,
+32-3-4406821, M zo 10, wo 10, do 10 in Olen
(info), vr 10, K zo 9.30 (info)

Arnhem, Brugstraat 5, 6811 MB, +31-26-3621769,
M zo 10 (info), do 9.00 (info), K zo 11.00 (info)

Den Haag, Groot Hertoginnelaan 2, 2517 EG,
+31-6-47170136, M zo 10.15, wo 10 (info),
K zo 9.30 (info)

Driebergen, Rijsenburgselaan 2a, 3972 EJ, +31-343-
785 437, M zo 10.30, do 9.30, K zo 10 (info)

Eindhoven, Dorpsstraat 122, 5504 HL Veldhoven,
+31-6-40730466, bgg +31-40-2520498,
M zo 9.30 of 10.45 (info), wo 9.30 (info),
vr. 9.30 (info), K zo 10 (info)

Gent, Kasteellaan 54, 9000 Gent (geen postadres),
+32-9-2334768, M za 10 (info), K za 9.30 (info)

Het Gooi, Veldweg 1, 1404 CV Bussum, +31-35-5417957,
bgg 6563160, M zo 10 (info), K zo 11.15 (info)

Groningen, Lauwersstraat 3, 9725 HD, +31-594-659558,
M zo 10.30 (info), do 10 (info), K zo 11.45 (info)

Leeuwarden, Droevendal 9, 8911 KK, +31-594-659558,
M zo 10.30 (info), wo 9.15 (info), K zo 9.45 (info)

Leiden, Vestestraat 49, 2312 SW, +31-71-5727618,
bgg +31-6-52342851, M zo 10.30 (info), do 10
Duitse dienst (info), K zo 10 (info)

Meppel, Catharinastraat 44, 7941 JG, +31-6-30507877,
M zo 10.30 (info), wo 10.30 (info), K zo 9.45 (info)

Middelburg, Lange Noordstraat 62 (geen postadres),
+31-118-583352, bgg +31-6-46616138, M za 10
(info)

Rotterdam, Lumeysstraat 33, 3039 ZN, +31-10-2232317,
M zo 10.30, di 9.30, wo 9.30, vr 7.30, K zo 10 (info)

West-Brabant, Minckelersstraat 27 (geen postadres),
Breda, +31-76-5877409, bgg 5021945, M za 9.30
(info)

Zeist, van Tetslaan 4, 3707 VD, +31-6-50204989,
M zo 10.30, wo 9, do 8, vr 10 (info), K zo 9.30

Zutphen, Badhuisweg 27, 7201 GM, +31-575-769065,
M zo 10.30, di 9.15 (info), do 9.15 (info), K zo 10
(info)

Landelijk secretariaat: +31-70-3451506

Groot Hertoginnelaan 4

2517 EG Den Haag

e-mail: secretariaat@christengemeenschap.nl

website: www.christengemeenschap.nl

Wandelen is het thema van dit Pinksternummer. Afgezien van vallen, kruipen, zwemmen en fietsen is wandelen de enige manier van voortbewegen op eigen kracht. En, evenals het componeren van muziek en het scheppen van een kunstwerk, is wandelen bij uitstek een strikt persoonlijke uiting. De kenmerkende manier waarop je loopt, je typische loopje, de intentie die je met een wandeling hebt, in hoeverre je openstaat voor wat je tegenkomt, hoe je omgaat met obstakels op je weg – liefst er dwars doorheen of bij voorkeur de veilige omweg – dat en nog meer zegt veel over wie je bent geworden. Wie je bent geworden, want ja, de kenmerkende manier waarop je loopt zegt eigenlijk maar weinig over wie je wilt zijn. Een spannende tegenstelling tussen wat in het verleden op je is afgekomen en wat de toekomst van je vraagt. Een tegenstelling die perspectief krijgt als je 'wandelen' zowel letterlijk als overdrachtelijk ziet als een mogelijkheid tot ontwikkeling. Dat gebeurt in dit Pinksternummer.

Vanuit een heel ander perspectief, maar toch ook met het oog op een mogelijkheid tot ontwikkeling, wijzen we u graag op het Studiefonds voor seminariestudenten. In de rubriek Bestuur en instellingen besteden zowel de bewindsdrager als de penningmeester van het fonds hier aandacht aan. Van harte aanbevolen.

De redactie is verheugd u te kunnen meedelen, dat met ingang van dit nummer Robert de Klerk uit Amsterdam is toegetreden tot het redactieteam.

Wij wensen u plezier toe bij het verkennen van de vele mogelijkheden.

Thom Kloes

De ongeborenen en wij

Begin november werd in de gemeente waar ik woon op een zaterdag een dienst gehouden met het oog op de wereld van de gestorvenen in het algemeen, niet voor iemand in het bijzonder. Dat raakte me. Tijdens de mensenwijdingsdienst worden we er elke keer aan herinnerd, dat de gestorvenen dicht bij ons zijn en actief deelnemen: aan de dienst en aan ons dagelijks leven. In de auto op de terugweg vroegen we ons af hoe dat is met de wereld van de ongeborenen. Met name aan het begin van het doopsacrament wordt duidelijk, dat die wereld net zo dichtbij en reëel is als die van de gestorvenen. Veel toekomstige ouders, maar ook anderen ervaren dat zo. Toch worden de ongeborenen niet expliciet genoemd tijdens de mensenwijdingsdienst. Misschien ligt daarin voor ons een opgave: de ongeborenen kunnen aanwezig zijn bij de mensenwijdingsdienst wanneer wij hen uit vrije wil uitnodigen. We kunnen aan hen de hoop geven dat er plekken zijn, waar het Christuslicht de aarde en de duisternis van deze tijd mag doordringen en waar toekomst wordt geschapen.

In dat gesprek in de auto vroegen we ons af welke tijd van het jaar geschikt zou zijn om deze gedachte – de ongeborenen bewust uit te nodigen bij de mensenwijdingsdienst – een plaats te geven. Eén suggestie was de Hemelvaartstijd. In het epistel van Hemelvaart wordt de aandacht gewekt voor die bijzondere en beweeglijke wereld tussen de aarde en de hemel. Die wordt daar 'het wolkenzijn' genoemd. Het is de wereld waarin het onzichtbare leven zichtbaar wordt en het zichtbare zich weer in het onzichtbare terugtrekt. Daar leven ook de ongeborenen met de intentie om mee te werken aan de toekomst van aarde en mens. Misschien kunnen we juist dan hun aanwezigheid voelen en hen in Christus' naam bij ons uitnodigen.

Wilma Bos

Thema: Wandelen

De zomer komt eraan en de natuur nodigt uit tot een stevige wandeling. Al lopend draait de aardeplaneet weg onder je voeten. In onbetreden gebied baan je je, al wandelend, zelf je weg en met elke stap die je zet, zet je een volgende stap op je levenspad. In het themagedeelte van dit wandelnummer doet oud staflid uit de kamporganisatie Liselotte de Bont verslag van een voettocht op zeer grote hoogte. Biografisch auteur Jolien Wilmar loopt met ons door de menselijke biografie heen. In de mensenwijdingsdienst horen we over het 'wandelen met Christus'; Marjolein te Pas, geestelijke, verkent tot slot de menselijke voet van voor de geboorte tot na het heengaan en verbindt dit met de werkzaamheid van Christus.

Op pad tussen de hoogste bergen van de wereld

door Liselotte de Bont (oud-stafid in de kamporganisatie, Amsterdam)

In mijn hoofd zat een grote wens: alleen op reis, lopen door de bergen, afgezonderd van de 'wereld', dagen achter elkaar.... Nepal, dat werd mij geadviseerd. In april 2018 ben ik naar het midden van Nepal gegaan om het Annapurna circuit te gaan lopen. Achttien dagen, rugzakje met vijf kilo, een paar lekkere Nederlandse snickers, op naar de 5416 meter. 'Liselotte, je moet wel met een gids of sluit je dan in ieder geval aan bij een groep.' Nee lieve mensen, ik wil en ga alleen.

Het besluit om deze reis alleen te maken was bewust. Op mijn werk zou ik een paar maanden later een nieuwe functie krijgen en ik had de wens om mijzelf te testen. Kijken of ik dit kan, hoe het voelt als je er alleen voorstaat én kan ik vertrouwen op mijn eigen kracht? In Besi Sahar ben ik mijn wandeling begonnen, in een tropisch klimaat tussen de rijstvelden. Vele hikers slaan het eerste stuk over en pakken een jeep naar een hoger gelegen dorp. Ikzelf wilde graag de hele route doen, dus echt van het laagste punt naar de 5416 meter.

Opruimen in je ziel

Door de verschillen in hoogte verandert het landschap enorm. Ik had tijdens het wandelen echt het idee dat ik alle seizoenen meemaakte: in een paar weken een heel jaar door. De natuur

is adembenemend prachtig. Bij elke kronkel in de weg ben je benieuwd wat je erna weer tegenkomt. Wanneer kun je de hoogste bergen zien? Wanneer begint de sneeuw? Een spannende film die zich langzaam afspeelt. Hoe hoger je komt, hoe minder leven je tegenkomt. Je telefoon werkt niet meer omdat het te koud is; er is geen stroom, dus opladen behoort niet tot de opties. Wegen zijn overgegaan in kleine bergweggetjes, wat er voor zorgt dat alles, maar dan ook echt alles te voet of te paard naar boven getild moet worden.

Op een gegeven moment zit je zo ver in de bergen, dat je alles in Nederland loslaat. Je weet niet meer welke dag het is en je krijgt geen nieuwe dingen meer mee. Wat overblijft, zijn de bergen, jezelf en je gedachten. Geen nieuwe prikkels, alleen oude prikkels verwerken. Zo komen totaal onverwacht de gekste dingen terug, waar ik in een keer de tijd voor had om over na te denken. Je hebt alle tijd en rust om urenlang gedachten uit te pluizen. Een soort van opruimen van je hoofd en je ziel. Je hebt ruimte en tijd om te voelen, gebeurtenissen opnieuw te verwerken en zaken uiteindelijk een plek te geven. De natuur gaf mij rust en vertrouwen. Je kunt schreeuwen, springen, je druk maken wat je wil, maar er verandert niets. De bergen blijven even kolossaal als ze zijn.

Wat er over blijft is: de bergen, jezelf en je gedachten

Toegeven dat het niet gaat

De eerste week ging het wandelen voorspoedig. Ik had een leuke groep mensen om mij heen verzameld en er werd al snel gesproken over 'onze familie'. Gedurende de dag liep ik vaak alleen, een stuk voor of achter de groep. Ik had genoeg aan mijn eigen gedachten en kon ondertussen genieten van alle natuur.

In Manang kreeg ik last van voedselvergiftiging. Het eten is er niet altijd even goed en je moet niet van het lokale eten afwijken. Maar na tien dagen voor lunch en avondeten hetzelfde te hebben gegeten, probeerde ik wat anders. Niet doen. Een dag goed beroerd, maar met mijn sterke wil geef ik niet op. Over op witte rijst en door.

De pas van deze tocht ligt op 5416 meter. De dag ervoor en de pasdag zelf zijn dus echt een uitdaging. Door de hoogte heb je minder spierkracht en adem. Je wilt wel maar je kunt gewoon niet snel vooruit. Op de pas daalt de temperatuur naar min twintig, een groot pak

sneeuw onder je voeten en bij elke stap is het opletten geblazen waar je je voet neerzet. De groep ging naar boven, ik wilde mee maar ik voelde dat het niet ging. Uiteindelijk heb ik besloten terug te gaan naar het laatste echte dorpje om daar op adem te komen. Dit was voor mij echt een hele stap: toegeven dat het nu niet kon, dat je moet luisteren naar je lichaam en niet door kunt duwen. Luisteren naar je lichaam en naar je wil, dat heb ik toen wel geleerd. Niet met de grote meute naar boven maar in mijn eigen tempo.

Terug in Manang voelde ik mij klein en alleen. Te beroerd om te eten, koud en geen 'vrienden' om me heen. Je bent dan echt helemaal op jezelf aangewezen. Telefoonverbindingen zijn slecht, dus de lieve woorden en opbeurende gedachten moest ik mijzelf geven. Jezelf de tijd geven om het even niet goed te hebben en erop vertrouwen dat het beter wordt. Dit was voor mij het meest confronterende moment van mijn tocht. Hoe ga je om met

momenten dat het niet goed gaat, als je helemaal alleen bent en je je lichamelijk beroerd voelt? Lief zijn voor jezelf en vertrouwen dat het goed komt.

Elke stap zelf gezet

Na anderhalve dag in mijn slaapzak te hebben doorgebracht, kreeg ik langzaam mijn eetlust weer terug. Maar goed, ik was nog steeds alleen, en naar boven gaan – alleen – zag ik echt niet zitten. De pas over gaan is niet zonder risico. Het is belangrijk dat je onder mensen bent die je kunt vertrouwen. Gelukkig ontmoette ik in de huiskamer een lieve meid uit Zwitserland en zo had ik een nieuw maatje. Samen zijn we naar boven gegaan. We hadden met elkaar afgesproken: dit gaan we samen doen. Ook al was Ceci voor mij een wildvreemde, het voelde goed.

De pasdag was voor mij magisch; misschien juist wel door de tegenslag van het terug moeten gaan. Dat ik toch weer naar boven ben gegaan, gaf mij een extra gevoel van trots.

Ik denk nog meer, dan wanneer het me in één keer was gelukt. We zijn 's ochtends om vier uur opgestaan en in het donker vertrokken. Het voelde bijna als een meditatie. Stapje voor stapje, niet nadenken, niet vooruit kijken, maar elke stap bewust nemen. Er zit zo weinig zuurstof in de lucht dat je snel buiten adem bent, maar tegelijk is het zo koud, min twintig, dat je niet stil wilt staan. Je moet op jezelf vertrouwen, ik heb mij meerdere malen moed ingeprent: het gaat goed Liselotte, jij kunt dit. Want stoppen is geen optie. Je kunt niet terug, je kunt niet weg. De enige optie is: door. Rond een uur of vijf kwam langzaam de zon op. Hierdoor werd rondom ons het silhouet van de bergen zichtbaar. Dit was zo mooi. De sterrenhemel verandert langzaam in een strakblauwe lucht met overal pakken met sneeuw. Onderweg is er geen mogelijkheid om te stoppen, je probeert nog wat te drinken, maar al snel is al het water bevroren. Een snicker, ik denk dat ik die nog gegeten heb, maar meer ook niet. Na een paar uur verlang je zo

De Annapurna pas op 5416 meter

naar de top. Wanneer komt er geen andere berg meer dan de berg waar je mee bezig bent? Zou het dan nu zijn, nee toch niet. Het liefst maak je honderden foto's maar je laat het echt uit je hoofd om langer dan twee seconde stil te staan, te koud.

En dan uiteindelijk, ja, daar is het punt: 5416 meter. Ik heb, denk ik, nog nooit zo'n trots gevoel gehad over mijn eigen prestaties. Ik, Liselotte, in mijn uppie hier tussen de hoogste bergen van de wereld, helemaal zelf naar boven geklommen. Elke stap zelf gezet, elke kilo zelf gedragen. Geweldig! Ik ben daarna met een big smile naar beneden gegaan. Mijn wandeling kon niet meer stuk. Ik was boven geweest!

Een wandeling door het leven

door Jolien Wilmar (biografisch auteur, gemeente Zutphen)

Door een tunnel kruipend, glijdend, geperst wordend, komen we terecht op het startpunt van onze levenswandel. Normaal gesproken, als we op pad gaan, weten we waarvandaan we vertrekken en waar we naartoe willen. Maar aan de start van onze levensweg, weten we niet waar we zijn, noch wie we zijn. We gaan gewoon op weg.

De eerste drie levensjaren zijn de belangrijkste jaren om ons onze gereedschappen, middelen en mogelijkheden voor de komende reis eigen te maken. Het lastige is, dat het de jaren zijn waarin je het meest afhankelijk bent van anderen. Ontvang je onvoldoende voedsel, warmte, liefde en regelmaat, dan begin je je lange reis met kiezelstenen in je schoenen; en zul je de hele weg nodig hebben om te compenseren en te helen wat je te kort kwam. Met een beetje geluk ontbreekt het ons in die eerste fase aan niets en bouw je daardoor een gezond lichaam op en een gevoel van zekerheid, veiligheid en geborgenheid, waardoor je met frisse moed het levenspad op kunt huppelen en ervan overtuigd bent dat de wereld goed is.

De dagen erna, naar beneden, voelden als pure ontspanning. Voor vele hikers was de lol er een beetje af en zij namen al snel een bus of jeep terug. Maar ik had er wel lol in. Ik kon nog meer genieten van de omgeving, omdat de 'prestatie' van de pas geleverd was.

Deze reis heeft mij veel gebracht. Ik vertrouw nu op mijn eigen kunnen. Ik kan doorzetten als het moeilijk is en erop vertrouwen dat het beter wordt. Daarnaast voel ik trots. Luisteren naar jezelf, de keuze maken om een dag terug te gaan en daarna de draad weer oppakken. Niet alles hoeft of kan in één keer.

Kleurrijke binnenwereld

Het spelen, bewegen, rennen, klimmen en springen lijkt doelloos te zijn, maar heeft als effect dat je een vitaliteit opbouwt die tot een levendige, flexibele grondstemming kan worden. Met het naar binnen wandelen van de schoollokalen, groeit je vermogen om je eigen binnenwereld te beleven: een sprookjesachtige binnenwereld waarin alles mogelijk is. Grootse fantasieën maken het mogelijk dat je sterker bent dan de sterkste inbreker en dat je eigenlijk een weggegeven prinses bent. Als onze opvoeders ons de ruimte en de vrijheid gunnen naar hartenlust te fantaseren en daarbij rijke verhalen aanbieden, kan je binnenwereld kleurrijk worden en kunnen het denken, voelen en willen zich genuanceerd ontwikkelen. Is de weg die je bewandelt echter saai, kleurloos en vlak, dan mis je de route die leidt tot spontaniteit en is het alsof de banden van je rugzak knellen, waardoor je stram wordt in het contact met anderen. Een gemis aan een flexibel sociaal vermogen leidt tot eenzaamheid, een constant gevoel niet echt contact te kunnen krijgen. Is je lagereschooltijd als een speeltuin waar je veilig kastelen mag bouwen

en rollen mag oefenen, dan is het geschenk dat je in je rugzak mag stoppen: het gevoel dat de wereld vol vreugde en schoonheid is.

Veranderende ogen

Het berglandschap van de middelbare schoolleeftijd is grillig, zwart/wit en de weersomstandigheden zijn buig. De witte verfstrepen die het pad markeren zijn als spiegels. Met het kijken in de spiegel, kijk je niet meer naar de omgeving, maar naar jezelf. Ons zelfbewustzijn neemt toe, ons egocentrisme ook. We zijn aangekomen in het landschap van de puberteit. Gletsjerspleten slaan een wig tussen het kind en zijn omgeving. Hij schaamt zich voor zijn omgeving: 'Doe je dát aan?' Hij wil erbij horen: 'Iedereen heeft...', en zet zich af: 'Ik hoef toch niet mee?' Hij wil serieus genomen worden: 'Ik ben geen baby!' en gedraagt zich afhankelijk: 'Mag ik even geld?' Hij voelt zich door niemand begrepen: 'Jullie snappen dat toch niet' en tegelijkertijd ontstaat er een hang naar verering. Sport- of popidolen winnen terrein aan de slaapkamerwand. Zijn belevingswereld is absoluut: 'Iedereen gaat altijd naar New York!' absoluut maar gelukkig ook tijdelijk. Hij heeft nog geen idee waar hij heen wil (evenmin waar hij staat), maar hij heeft de mogelijkheid om verschillende richtingen te bestuderen. Daarmee groeit de interesse in het landschap dat voor hem ligt.

Lichamelijke en zielebevrediging drijven hem voort. Maar tegen de tijd dat de interesse in de buitenwereld weer begint toe te nemen (eind middelbare school), ontwaakt de mogelijkheid om vanuit een veroverde zelfstandigheid en een gezond ik-bewustzijn de ander lief te hebben; schoonheid te zien in andere mensen en dingen om hem heen. De buitenwereld is niet veranderd, maar de ogen die de buitenwereld bezien, kunnen goedheid, schoonheid en waarheid vinden. Afgestudeerd, jobhoppend en nog zonder al te grote verantwoordelijkheden, oefent de jongvolwassene met zijn talenten en onmogelijkheden. Ontbrekende zelfkennis kan in deze fase aangevuld worden. Banen worden gewisseld, partners verschijnen en verdwijnen.

Hoge aardse toppen

Ondertussen zijn we al bijna dertig jaar onderweg naar een doel, laten we zeggen: punt B, en nu pas beginnen we echt over de mogelijkheid te beschikken antwoord te geven op de vraag: wie ben ik, waar sta ik, wat is eigenlijk punt A? Waren we tot die tijd onderweg vanuit een drang naar bevrediging, nu komt daar het verlangen tot vervulling bij. Het streven naar vervulling benaderen we door het stellen van doelen. Rond het dertigste levensjaar beschikt de mens over het vermogen naar zijn eigen aangelegde tuin van mogelijkheden om te zien. Het is alsof je vele zijpaden hebt aangelegd en daarmee de basis hebt gevormd voor een brede hoofdweg.

Wat onze wandelaar op zijn levenspad niet ziet, zijn alle aspecten die zijn zelfbeeld bedreigen. Die aspecten heeft hij gedurende de afgelopen weg snel onder een hoop bladeren in de greppel gestopt, in een wolk mist gedreven of op een andere manier verdrongen. Vervelende karaktertrekken, spijtige daden en schadelijke gewoontes zijn dan wel snel weggestopt, toch vormt het een donkere schaduw, die kleeft aan de wandelaar op zijn levensweg.

Lang leve de mist die hangt over je verleden en die je helpt iedere dag toch weer hoopvol op te staan, trots te blijven en vol zelfvertrouwen verder te wandelen. Zo vervolgt de dertiger zijn weg vol van idealen en doelen. Hij vertimmerd zo nodig zijn weg om hem passend te maken.

Pad in de mist

Zijn vitaliteit is enorm, zijn kennis op orde en zijn doelen zijn helder. Dit is de meest productieve fase waarin de hoogste aardse toppen bereikt worden. Met het bereiken van de toppen (midden veertig), ontstaat er opeens twijfel. Is dit het?

Wissel in het spoor

De mist waarin je alles wat je wilde vergeten verstopte, haalt je in. Nu komt het erop aan of je de moed vindt achterom te kijken en in de mist durft te turen, om zelfs je schaduw eens aan een onderzoek te onderwerpen. De één schrikt, maakt een bokkensprong en komt daarmee op een reeds beproefd pad terecht, om vervolgens bekende levensfasen te herhalen, desnoods met behulp van verjongende operaties of jongere partners en nieuwe gezinnen. De ander schrikt misschien ook, maar heeft voldoende bagage in zijn rugzak om zich te heroriënteren.

Tijdens de puberteit schuren we ons aan de buitenwereld en ontwikkelen ons daaraan, maar in de midlifecrisis hebben we te maken met weerstand tegen de binnenwereld en is het onze opgave daar de realiteit van in te zien. Perioden van vertwijfeling, onbestemd rondlopen in een donker bos of drassig moeras kunnen best lang duren. Jaren. Het voelt alsof je stilstaat, maar onder de oppervlakte vindt een rijpsproces plaats. Kun je het verlangen uithouden naar het onbekende dat voorbij je horizon ligt? Of grijp je liever uit onrust en dorst terug? Deze wissel in het spoor beslist of je met de vergankelijkheid van je lichaam ten onder gaat, of dat je je blik omhoog kunt wenden en in het spirituele nieuwe horizon kunt ontdekken. Openheid naar nieuwe mogelijkheden maakt dat je ze ook ziet als ze op je af komen.

Liefhebben

We zijn pas op de helft! Hemeltjelief. Dit is het punt waarop ikzelf aangekomen ben. Dus over de gebieden die de mens verder nog tegen zal komen op zijn weg, kan ik kort zijn. Ik heb geen idee!

De gebarsten emmer

Een waterdrager in India had twee grote emmers aan beide kanten van een juk dat hij over zijn schouders droeg. Eén van de emmers had een barst. Terwijl de andere emmer aan het einde van de lange weg tussen de rivier en het huis van de meester nog helemaal vol met water was, was de gebarsten emmer nog maar half vol.

Nadat de gebarsten emmer zich zo twee jaar lang als een mislukking had beschouwd, begon hij op een dag bij de rivier tegen de waterdrager te praten.

‘Ik ben beschaamd over mezelf en ik wil me bij jou verontschuldigen.’

‘Waarom ben je beschaamd?’

‘Omdat ik de laatste twee jaar slechts in staat ben geweest om een halve portie water af te leveren. Door mijn falen moet jij zo hard werken en krijg je niet het volle loon voor je inspanning.’

De waterdrager bekeek de emmer en zei: ‘Heb je dan niet gezien dat er alleen maar bloemen groeien langs jouw kant van de weg? Ik heb bloemzaadjes geplant langs de kant van de weg en elke keer wanneer we terugkomen van de rivier geef jij ze water. Zo heb ik twee jaar lang telkens prachtige bloemen kunnen plukken om de tafel van mijn meester mee te versieren.

Als jij niet zou zijn zoals je nu eenmaal bent, zou zijn huis er nooit zo prachtig uitzien.’

Uit: Voorbij de woorden, Erich Kaniok, uitg. Asoka

Nou ja, toch wel een idee of een gevoel. Ik heb het gevoel dat als je tevreden kunt zijn over het feit dat je wat langzamer loopt, je ook de tijd en de ruimte kunt ervaren om rustig te kijken. Terughoudend wandelen maakt het mogelijk voorstellingen af te leggen en de wereld te nemen zoals die komt. Terugkijkend kunnen we met onze gegroeide realiteitszin in de mist turen. Daar bevindt zich nog steeds onze schaduw. Rustiger en wijzer geworden kun je begrijpen waarom je weg er zo heeft uitgezien en met dat begrip, ook voor wat je eens weg wilde stoppen, kan de mist een beetje optrekken en krijg je inzicht in de atlas van je leven. Hoe heerlijk zou het zijn, als we op onze lange weg mensen hebben liefgehad die gestruikeld

zijn en toch weer opstonden; dat we mensen hebben liefgehad die struikelden en niet in staat waren om weer op te staan; dat we van mensen gehouden hebben die veel meer succes hadden dan wij. Hoe fijn zou het zijn als we met behulp van onze medemensen, het menselijke hebben leren accepteren, zodat we achteromkijkend ook in staat zijn onze eigen weg en schaduw lief te hebben. Dat maakt die lange tocht de moeite waard.

Bronnen

- ‘De levensloop van de mens’, B. Lievegoed, uitg. Lemniscaat
- ‘Atlas van de belevingswereld’, L. van Swaaij en J. Klare, uitg. Icob

Voor meer informatie: www.hetlevensverhaal.com

Wandelen met Christus

door Marjolein te Pas (geestelijke in de gemeente Den Haag)

Twee jaar geleden brak ik bij een val van de trap twee tenen. Die breuken zorgden ervoor, dat ik mij een tijdlang moeizaam en op wankel voet voortbewoog. Het niet goed kunnen staan en lopen en al wat daarmee samenhangt, het gevoel uit evenwicht te zijn, hernieuwde mijn interesse voor het wonder van de mensenvoet.

Babyvoetjes

In de 19e eeuw sprak de zoöloog Baumeister erover, dat het meest menselijke aan de mens niet het hoofd, niet de handen, maar de benen en vooral de voeten zijn. Jaren geleden was ik diep geroerd door de cursus embryologie aan het priesterseminarie. Er werd verteld dat het wonder van de mensenvoeten zichtbaar wordt tijdens de embryonale ontwikkeling van de mens. Ik hoorde daar dat, in de loop van de vierde week na de conceptie, alle organen en orgaansystemen door celconcentraties in de kiem microscopisch waarneembaar zijn; alleen de ledematen niet. De armen en benen worden ‘pas’ in de vijfde week zicht-

baar. Dan is het embryo 2,5 mm. Zijdelings aan de wand van de romp verheft zich een minuscule ledenmatenplooi. Daar ontwikkelen zich de arm- en de beenaanleg, waarbij de arm in de dop de beenaanleg in ontwikkeling voorbij snelt.

In de tweede maand ontspruiten bloedvaten afkomstig uit het hart in de armpjes en de minuscule beentjes. Aan het begin van de tweede maand worden de boven-, onderarm en hand herkenbaar; dat geldt overigens ook voor boven-, onderbeen en voet. De eerste grijp- en zelfs loopbewegingen worden al gemaakt. Vergelijk je de handaanleg met die van de voet, dan zijn de voeten in de embryonale fase heel lang onaf en niet toegerust voor hun latere opgave: staan en lopen. De voetjes ‘staan’ nog niet goed. De voetzooltjes zijn namelijk naar elkaar toegewend; ze beroeren elkaar en liggen over elkaar heen. Zo vormen de voetjes, tot het embryo tweeënhalve maand is, als het ware een eenheid.

Armen, handen en benen hebben zich reeds gevormd naar hun latere opgave; de voeten

Embryo met gekruiste voetjes

daarentegen worden pas na de geboorte, in de loop van het eerste levensjaar, in de juiste positie gebracht. Dan pas kan een mens-kind leren rechtop te staan, wat zo specifiek is voor ons mens-zijn. Om en nabij het eerste jaar leert het kind lopen, in het begin nog op de teentjes.

Een nieuw geboren menskind is voorname-lijk hoofd. De rest van het lijfje, inclusief armpjes en beentjes, valt in vergelijking in het niet. Met het hoofd rust en beroert het kindje de aarde; de voeten wijzen echter in de richting van de hemel. Vanaf het allereerste begin zijn de ledematen wakker en actief. De beentjes spartelen en trappelen; wakker zijn ze, maar niet uitontwikkeld. Het hoofd is bij de geboorte zeer gevormd, maar de ziel droomt en de geest slaapt. Geleidelijk zullen zij ontwaken, maar eerst moet het kind grijpen, voordat het leert be-grijpen. Het moet eerst staan en gaan, voordat het leert ver-staan.

Ik in mijn voeten

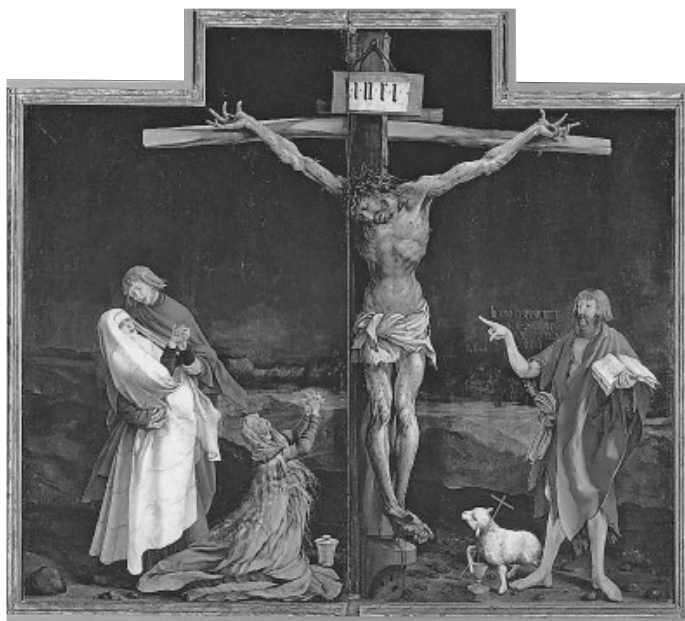
Met onze voeten betreden wij de aarde. Zij leiden ons op onze levensweg. Zo brachten mijn voeten mij in 1997 naar de mij onbekende, toenmalige kapel van de Christengemeen-schap op Land en Bosch in 's Graveland. Toen ik daar voor het eerst, tot mijn eigen verbazing, in een mensenwijdingsdienst zat, realiseerde ik me dat niet zozeer mijn hoofd, maar mijn voeten mij daarnaartoe geleid hadden. Het leek

of mijn voeten iets wilden, wisten en reeds besloten hadden, terwijl mijn hoofd nog vol ongelooft, scepsis en twijfel zat.

Rudolf Steiner zei eens dat niet alle denkfunc-ties aan de hersenen gebonden zijn. Wanneer je je iets *voorstelt*, dan doe je dat met je levenskrachten, je etherlichaam. Het ether-lichaam, zei hij, vindt steun in de organisatie van het hoofd. Iets *beoordelen*, daar zijn je psychische krachten, je astrale lichaam bij betrokken. Het astrale lichaam is verbonden met ons midden, met onder andere het hart en de armen. Neem je een *besluit*, dan doe je dat met je 'ik'. Het ik van de mens vindt, vol-gens hem, zijn steunpilaren in de benen en met name in de voeten. Vandaar dat mijn voeten reeds besloten hadden mij naar de Christen-gemeenschap te brengen, nog voordat ik mij er een voorstelling van kon maken, laat staan dat ik er een oordeel over kon vellen.

Rudolf Steiner noemde de voeten 'ik-organen': zoals de voeten geleidelijk de wereld veroveren, zo verovert de mens geleidelijk zijn 'ik'. Als een menskind op aarde komt, is hij nog niet klaar of volkomen, dat laat zowel de ontwik-keling van de voeten als het 'ik' in de mens zien. De mens is bij de geboorte helemaal mens, maar tegelijkertijd in wording en op weg in de richting van het doel: het waarachtige mens-zijn. En onze voeten... zij zijn met ons verbonden, met ons 'ik' en onze wil. Een kind wil staan. Het moet en het zal. En als een kind voor het eerst op twee voetjes staat, dan juicht en jubelt het. Opstaan is een grote stap in de wording van de mens. Voor het eerst doordringt de kracht van het 'ik' wilskrachtig het lichaam. Kijk mij nou, ik wil het; ik kan het, ik moet en zal; ook als ik dreig te vallen, dan nog sta ik op!

Gaat een kind rond het eerste jaar voor het eerst lopen, dan is dat een volgende mijlpaal. Het vormt immers het begin van zijn of haar loop-baan op aarde. Met iedere stap gaat het op weg, de toekomst tegemoet. Het zijn de voeten die de mens de toekomst in dragen. Net zolang dragen zij ons tot zij niet meer ver-der kunnen, tot deze ministranten bij de grens

Kruisigingsbeeld van het 'Isenheimer Altar', Matthias Grünewald (1515), Musée Unterlinden, Colmar

van het aardebestaan zijn aangekomen en hun dienst erop zit.

Tweeheid wordt eenheid

Toen de oude Jakob, één van de aartsvaders in het Oude Testament, stervende was en zijn kinderen voor het laatst toegesproken had, voegde hij op bed zijn voeten samen en gaf de geest (Genesis 49, 33). Bij een foetus vormen de voeten in het oerbegin nog één geheel. Op aarde gaan de voeten zelfstandig, als gescheiden duo op pad. Aan het einde van het aardeleven mag de mens, net als Jakob, de voeten weer naar elkaar toekeren, opdat zij elkaar kunnen beroeren en de tweeheid voor de poort van de dood één wordt.

Toen ik onlangs de kruisiging op het schilderij van het Isenheimer altaar van Matthias Grünewald bekeek, bleef mijn blik haken aan de afgebeelde voeten van de gekruisigde. De voeten lagen samengevoegd over elkaar en waren met één spijker aan het hout vastgena-

geld. De onmogelijke positie van de voeten van Christus Jezus herinnerde mij aan de houding van de prille voetjes van de ongeborene en aan de oude voeten van de stervende Jakob. Bij de gekruisigde doorboort één spijker het midden van beide voetruggen. De voeten waarmee hij de aarde betrad, zijn hier moedwillig bijeen getrokken. Zijn gepijnigde voeten zijn de stille getuigen van zijn lijden; van het offer dat Hij bracht voor God en mens. Door Hem werd deze tweeheid weer verbonden.

Zuigelingen hebben platte voetjes. Wanneer het 'ik' in het kind ontwaakt en het lichaam begint te doordringen, ontstaat er geleidelijk een welving, een voetholte. De voet vormt een brug die uit bot, banden, spieren en pezen bestaat. Een voetbrug is typisch menselijk en maakt de mensenvoet zo uniek en wonderbaarlijk. Het is een uiterst gevoelige plek in het midden, waarbij de voet zich een beetje losmaakt van de aarde. Zo vormen de voeten een herinnering aan het feit dat de mens niet

alleen verbonden is met de aarde, maar ook met de wereld van ziel en geest. De voetbrug wordt in de geesteswetenschap het 'ik-punt' van de mens genoemd.

Het kan niet zonder reden zijn dat de voeten van Jezus op die plek werden verenigd; het Ik-punt werd met één spijker doorboord. Het is alsof Matthias Grünewald door middel van de voeten wil benadrukken dat de gekruisigde de 'Ik Ben' is, die hemel en aarde verenigde; zowel Gods zoon als Mensenzoon is. Door Hem werd tweeheid één.

Op het Isenheimer altaar staat ook de opstanding afgebeeld. Naast de stigmata in de handen van de Herrezone lichten de rode wondtekens in het midden van de voeten op. Alleen al de voeten onthullen: Ik ben de opstanding, Ik ben de weg.

De hele mens dragen

Vlak voordat Christus Jezus gekruisigd werd, stierf en verrees, was hij die zich 'Ik ben' noemt met zijn leerlingen in een huis. Wetend dat zijn uur gekomen was en dat zijn Vader hem alles in handen had gegeven, stond hij op van het maal. Hij legde zijn bovenkleed af, nam een linnen doek en omgordde zich ermee. Hij goot water in een reinigingsbekken en begon de voeten van zijn leerlingen te wassen en te drogen... (Johannes 13). Gods zoon, mens geworden, boog zich naar de mens toe, ging voor hem door de knieën. Hij reinigde de voeten, het meest menselijke van de mens, van alle smet. Ook de voeten van Petrus en Judas waste hij.

Houd je de voeten van een mens in je handen, dan draag je voor een ogenblik de hele mens. Wil hij mens en mensheid met deze liefdevolle handeling laten beleven dat hij lot en toekomst mee wil dragen? Dat hij in ons midden wil zijn als onze leider op onze levensweg, ook wanneer wij het moeilijk hebben, falen, ons bevulen of dreigen te vallen? Dat hij met ons wil zijn, wat de toekomst ook voor ons in petto heeft...? Laat ons opstaan en verder gaan, wandelend met Christus.

Voetstappen in het zand

Ik droomde eens en zie
ik liep aan 't strand bij lage tij.
Ik was daar niet alleen,
want ook de Heer liep aan mijn zij.

We liepen samen het leven door,
en lieten in het zand,
een spoor van stappen; twee aan twee,
de Heer liep aan mijn hand.

Ik stopte en keek achter mij,
en zag mijn levensloop,
in tijden van geluk en vreugde,
van diepe smart en hoop.

Maar als ik het spoor goed bekeek,
zag ik langs heel de baan,
daar waar het juist het moeilijkst was,
maar één paar stappen staan.

Ik zei toen 'Heer waarom dan toch?
Juist toen ik u nodig had,
juist toen ik zelf geen uitkomst zag,
op het zwaarste deel van mijn pad...'

De Heer keek toen vol liefde mij aan,
en antwoordde op mijn vragen:
'Mijn lieve kind, toen het moeilijk was,
toen heb ik jou gedragen...'

Naar 'Footprints in the sand', auteur onbekend

Op de groei

In de serie 'Op de groei' komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding – van voor de geboorte tot na de puberteit – aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind, als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. In deze bijdrage vertelt gepensioneerd leerkracht Henk Dekkers hoe het lopen, spreken en denken, zoals we dat kunnen waarnemen aan het kleine kind, een afspiegeling is van de grote gebeurtenissen in de ontwikkeling van de mensheid en de wereld.

Lopen, spreken, denken: in het kleine kind en in de mensheidsontwikkeling

door Henk Dekkers (voorheen leerkracht Vrije School Valentijn te Harderwijk)

Het blijft altijd een prachtig gezicht, wanneer een kind zich met grote inspanning omhoog trekt aan de spijlen van de box. Vervolgens beweegt het zich dan met zwabberende beentjes langs de tafelrand en met vallen en opstaan doet het de eerste stapjes los. Het kind loopt; dat wordt vastgelegd en doorgestuurd naar opa's, oma's, familie en vrienden. Het is inderdaad een fantastische prestatie om dat zware hoofd en dat tere lijfje recht op te houden en voort te bewegen. Met grote vreugde, ondanks de onvermijdelijke valpartijen, geniet het kind; je ziet het stralen. Het kan nu achter zijn moeder aanlopen; het heeft zijn handen vrij en kan in vrijheid de wereld instappen.

Al lopend komt nu ook het spreken op gang. Eerst is dit nog volledig vanuit de nabootsing; het kind zegt spontaan na wat het hoort en sommige kinderen vertellen hele verhalen waar niemand iets van verstaat. Ze genieten van ritmische gedichtjes en liedjes als: ozewieze-woze wiezewallakristalla en dergelijke. Het leren lopen en spreken zijn de dingen die we bij het kleine kind kunnen zien en horen, maar wanneer begint een kind nu te denken? Denken is iets dat je niet zo gemakkelijk kunt waarnemen. Denken begint als er afstand komt tussen de mens en de wereld; tussen 'ik' en de wereld om mij heen. Zo rond het derde

jaar begint het kind dan ook 'ik' te zeggen en het denken komt heel duidelijk naar voren in de zogenaamde 'koppigheidsfase'. Dan komt de leeftijd waarop het tegen alles 'nee' zegt; tot grote ontsteltenis van ouders kan dit soms van de ene op de andere dag gebeuren. Daarop volgt meestal de periode van het vragen, het waarommen: 'Waarom doe je dat?' En zo zet de denkfase zich voort.

Hierin stroomde de kracht van het bovenaardse Christuswezen, die zo de mens beschermde tegen de, na de zondeval aanwezige, chaotische en verwoestende krachten van luciferische en ahrimanische geestelijke wezens, die het boze in de wereld vormen. Wanneer het kleine kind zich opricht, kan dit alleen gebeuren, omdat in de Lemurische tijd een eerste Christusoffer heeft plaats gevonden, namelijk dat de mens zich vanuit zijn horizontale houding kon gaan oprichten. Door de verticale houding kon de mens zich ontworstelen aan het aardse en een verbinding maken tussen aarde en kosmos. In het Atlantische tijdperk, dat op het tijdperk van Lemurië volgde, kwam pas het spreken op gang.

Wanneer er geen offer van het Christuswezen door de teruggehouden Adamziel heen geschonken was, zou ook hier de mens overgeleverd zijn aan de luciferisch-ahrimanische invloed van het boze. De mens zou dan alleen in staat geweest zijn om onverstaanbare klanken (gebrabbel) te uiten ten aanzien van vreugde, lust en pijn, vergelijkbaar met de dieren. Deze spraakchaos werd voorkomen door het tweede Christusoffer, waardoor de levensorganen – waaronder het strottenhoofd – zo doordrongen werden door dit offer, dat de mens de wereld om zich heen objectief kon benoemen en niet alleen pure gevoelsklanken hoefde uit te stoten maar woorden kon vormen. Er was echter in een latere fase van deze Atlantische periode nog steeds de dreiging van luciferische en ahrimanische invloeden; daarom was er nog een derde Christusoffer noodzakelijk. Door dit offer, dat doordrong tot in de spraakorganen, werd de spraak tot communicatiemiddel en daardoor tot wederzijds begrip. De mens kon nu afstand nemen en gebeurtenissen in de buitenwereld benoemen (ver-stand).

Opeenvolgende cultuurperiodes

In de na-Atlantische cultuurperiodes zien we in de mensheidsontwikkeling een verdieping van deze drie offers. Duidelijk komt dit tot uiting in de Egyptische cultuurperiode bij het

bouwen en oprichten van de piramides en de obelisk. Hierbij werd nu – als verdieping van het gebeuren in de Lemurische periode – in de architectuur de oprichtingskracht en de verbinding tussen aarde en kosmos duidelijk verbeeld en met religieuze rituelen omkleed.

In de daaropvolgende Grieks-Romeinse cultuurperiode komt de verdieping van het spreken duidelijk naar voren in de retoriek. De spraak-kunst nam in deze periode, als verdere ontwikkeling van de in de Atlantische periode geschonken spraak, een zeer belangrijke plaats in en werd nu ook vastgelegd in geschriften.

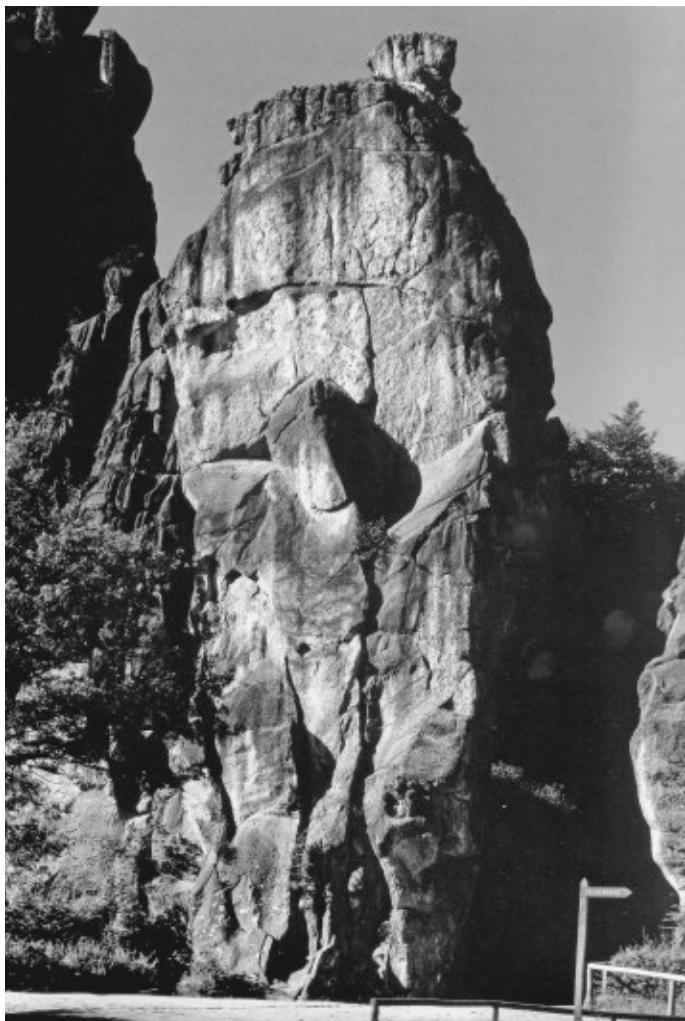
Het denken kreeg pas echt een hoofdrol vanaf de Germaanse cultuurperiode, die begon met de Renaissance (1413), en waar wij nu nog middenin zitten: het intreden van wat in de antroposofie de 'bewustzijnsziel' wordt genoemd. Er begint een periode van wetenschappelijk onderzoek van aarde en kosmos: de tijd van ontdekkingen en uitvindingen van het buskruit tot de computer. De denkkraft viert hoogtij, maar kan ook doorslaan in het materialisme.

Ook nu liggen luciferische en ahrimanische krachten op de loer. We zijn gebonden aan en zien enkel en alleen nog de materie, waardoor de mens als het ware betoverd wordt en ontkent wat hij niet zintuiglijk kan waarnemen. Er bestaat voor hem geen bovenzinnelijke geestelijke wereld meer.

Maar de mens heeft dankzij het mysterie van Golgotha nu het vermogen zich toegang te verschaffen tot de bovenzintuiglijke wereld door wetenschap en geest met elkaar te verbinden. Een mogelijke weg daartoe is de door Rudolf Steiner in de wereld geplaatste geesteswetenschap, de antroposofie, waardoor je zelfstandig en in vrijheid je ontwikkelingsweg ter hand kunt nemen en je weer kunt verbinden met de geestelijke wereld.

Goed, mooi, waar

Dankzij de drie Christusoffers, voorafgaand aan het mysterie van Golgotha, is de mens nu in staat om in de eerste drie levensjaren te komen tot het lopen, spreken en denken.

Hangend aan de Hangabaum ontvangt Odin in negen dagen en negen nachten de runen om die aan de mensen te kunnen geven. Deze vele meters hoge 'crucifix' beeldnis van Odin is te vinden op een van de Externsteine, Horn Bad-Meinberg (D)

In het vrijeschoolonderwijs wordt deze driedovoudige weg ook bewandeld en wordt dan genoemd: willen, voelen en denken. De leerstof wordt vanuit de wil via ritme en beweging bij het kind binnengebracht. Denk bijvoorbeeld aan de recitaties, het lopen in het

ritme van een gedicht (jambe, anapest, hexameter), het ritmisch lopen en stampen van de tafels. Dan komt het in het gevoel door middel van de kunstzinnige verwerking: de letterbeelden worden geschilderd en getekend, via toneelspel worden verhalen en ook bijvoorbeeld de leestekens uitgebeeld. Daarna komt de schriftelijke verwerking, mooi en kunstzinnig verwerkt, in het periodeschrift. Dat leidt tot het begrijpen (denken).

Ook wordt rekening gehouden met de ontwikkelingsfase waarin het kind verkeert. In de eerste zeven jaar ligt de nadruk op de ontwikkeling van het fysieke lichaam: spelen en bewegen en nog geen intellectuele bezigheden zoals rekenen en lezen. Pas in de leeftijd van zeven tot veertien jaar wordt daaraan gewerkt. Nu kan het gaan leren schrijven, lezen, rekenen, etc., want hij is schoolrijp. In deze tweede leeftijdsfase ligt het accent op het middegebied, het gevoelsgebied. Centraal staat de ontwikkeling van moraal en het sociale, bijvoor-

beeld door het samen zingen en toneelspelen. In de daaropvolgende zeven jaar van veertien tot eenentwintig – de periode waar ook de puberteit in valt – ligt het accent meer op het denken, het intellectuele gebied. Zo kun je zeggen van de periode van nul tot zeven:

de wereld is goed. In de periode van zeven tot veertien: de wereld is mooi. En in de periode van veertien tot eenentwintig: de wereld is waar. Zo streeft het vrijeschoolonderwijs naar een gezond makende ontwikkeling, passend bij het kind en niet op het vol gieten met kennis. Zoals de mens vanuit de oerontwikkeling zijn weg is gelopen, zo ontwikkelen wij ons nog steeds.

De wereld brengt ons in beweging via onze ledematen (de wil); het komt vervolgens in ons gemoed c.q. ons gevoelsgebied, ons mid-dengebied (hart, longen, keel) en uiteindelijk in ons hoofd, in ons bewustzijn (denken).

(1) Rudolf Steiner. *De Christusimpuls in het wezen van de tijd en zijn werkzaamheid in de mens* (GA 152).

Onder de zon – Jongerenrubriek

Jongerenprogramma rond de priesterwijding

door Miriam van Osch (gemeente Den Haag)

Hoe het was om daarbij te zijn? Al sinds ik lid ben van de Christengemeenschap hoor ik ieder jaar de verhalen van de mensen die bij priesterwijdingen zijn geweest en vertellen over hun belevenissen en ervaringen. In die verhalen klonk keer op keer hoe bijzonder het is om bij de priesterwijding aanwezig te zijn. Toen we hoorden dat er rond de wijdingen ook dit jaar een programma voor jongeren werd georganiseerd, wilden we daar natuurlijk heen!

Als voorbereiding was hier in Nederland een bijeenkomst met drie priesters georganiseerd. Zij vertelden over de wijding: wat we zouden zien; de betekenis daarvan; wat er innerlijk gebeurt met een mens; hoe je je als toeschouwer innerlijk op de wijding kunt voorbereiden; waarom het belangrijk is dat er toeschouwers aanwezig zijn en wat het betekent om in deze tijd priester in de Christengemeenschap te zijn.

Met vijf jonge mensen uit Nederland vertrokken we naar Stuttgart. Toen we aankwamen, met twee uur vertraging, was het programma al begonnen en zaten zo'n vijftig jongeren van 14 tot 35 jaar in een grote kring te zingen. Het jongerenprogramma bood gelegenheid voor ontmoetingen en uitwisseling van initiatieven. Er waren sprekers uitgenodigd die vertelden over de wijding en hun beroep als

Entree van de kerk in Stuttgart Mitte, waar op 23 en 24 februari priesterwijdingen werden voltrokken

priester. Twee wijdingskandidaten vertelden over hun eigen weg en waarom zij priester willen zijn. Voor een van beiden was dit zelfs de avond voordat hij zelf werd gewijd. Toen ik in verwondering uitsprak hoe bijzonder ik het vond dat hij bij ons was, terwijl hij de volgende dag zou worden gewijd, antwoordde hij dat het voor hem een heel belangrijk onderdeel van het priester-zijn is dat je je met mensen verbindt. Door bij ons te zijn en met ons te spreken, ontstaat er ook een verbinding met ons, onze aanwezigheid draagt bij aan de wijding die voltrokken wordt. Voor hem was zijn aanwezigheid bij ons ook een voorbereiding op zijn wijding. Dat vond ik mooi en dat raakte me, omdat de priester dan in de verbinding tussen de mensen leeft.

De wijding zelf was indrukwekkend. Om een goede plek te vinden, gingen we al heel vroeg naar de kerkruimte toe. Het was er rumoerig, iedereen was druk op zoek naar een plek om alles goed te kunnen zien. De muzikanten waren nog aan het oefenen, maar op een gegeven

moment werd het stil. En in deze stilte stromen geruisloos honderdvijftig priesters in een zee van witte gewaden binnen. Het is alsof je in een andere ruimte komt, waar in volle aandacht en eerbied de wijding zich voltrekt. De wijdelingen zien er heel open en bijna kwetsbaar uit. Je voelt dat er in deze ruimte tussen deze mensen iets voltrokken wordt dat nog groter is dan wat je waar kunt nemen, iets waar je een vermoeden van hebt, maar wat je niet kunt zien en wat je ook eigenlijk niet bevat.

Ik had er zoveel over gehoord, we waren zo goed voorbereid, maar om er dan echt bij te zijn en het van zo dichtbij mee te maken, is toch nog wel wat anders. Ik ben heel dankbaar dat we zijn geweest.

Natuurlijk kwamen we vol indrukken, ervaringen, geïnspireerd en met nieuwe impulsen en bruisend van enthousiasme (en een complete kater door het gebrek aan slaap) terug naar Nederland. Misschien lukt het ons volgend jaar weer!

Geld en de waarde van creativiteit

door IJsbrand Terpstra (penningmeester Helios – Kampen van de Christengemeenschap)

Toen ik als kind een keer naar huis liep na een dag hard werken, voelde ik me oppermachtig. Ik had wat geld gekregen voor het werk dat ik gedaan had en vroeg me af of ik al op mezelf zou kunnen wonen. Ja, dacht ik. Met het geld dat ik had verdiend zou ik een treinkaartje naar de Ardennen kunnen kopen en daar zou ik dan kunnen gaan wonen. Op het kamp-terrein van Rogery, waar altijd eten was en waar nooit iemand hoefde af te rekenen.

Bijna vijftien jaar later geniet ik nog steeds van dat kampterrein en het eten waarvoor je niet direct hoeft af te rekenen, maar ik weet nu ook wat daaraan vooraf gaat. In de mailbox van Helios komen regelmatig vragen binnen van ouders die zich geen raad weten met de kampprijs. Of ze gebruik mogen maken van

de kortingsregeling en daarna in vijf keer mogen betalen, vragen ze dan bijvoorbeeld. De kortingsregeling van onze organisatie, ooit in het leven geroepen om ook minder draagkrachtige families de mogelijkheid te geven op kamp te gaan, biedt in dit geval meestal gelukkig uitkomst.

Dat die kortingsregeling bestaat, komt doordat er ongeveer net zo vaak als een vraag om reductie, ook een mail binnenkomt van

iemand die graag extra wil betalen. Het gaat daarbij om uiteenlopende bedragen, maar de hoogte is eigenlijk ook niet relevant. Want iedereen die meer kan betalen dan volgens de kampprijs noodzakelijk is voor deelname, draagt bij aan een – in mijn ogen – bijzonder principe. Ik kan die mails als het ware namelijk tegen elkaar wegstrepen, zonder dat iemand op kamp nog ziet wie er meer of minder heeft betaald.

Meerdere doelen

Dat principe inspireerde een aantal stafleden van Helios ruim een jaar geleden om eens na te gaan of het mogelijk zou zijn de vaste kampprijs af te schaffen. Zouden we mensen niet kunnen vragen om een bijdrage naar draagkracht, zodat we de vaste kampprijs zouden kunnen laten vervallen? Dat ouders voor wie de huidige kampprijzen ruimschoots betaalbaar zijn wat meer zouden bijdragen, waardoor het voor andere mensen makkelijker zou worden om hun kind binnen het beschikbare budget op kamp te sturen? Een mooi plan waar ook ik enthousiast van werd, maar wel met een aantal haken en ogen.

Geld blijkt namelijk meerdere doelen te dienen. Het meest voor de hand liggende doel op kamp zijn de uitgaven aan eten en materialen: de kosten die je bij de kassa moet afrekenen, omdat je anders niets meekrijgt. In onze kampen gaat het daarbij vooral om voeding, maar ook om benzine voor de auto's en de huurprijs van bijvoorbeeld zeilboten. Geld als ruilmiddel dus, waarvan de waarde één-op-één overeenkomt met wat het aan onze kampen toevoegt.

Omdat onze kampen volledig worden georganiseerd door vrijwilligers, gaat een ander deel van het kampgeld naar het mogelijk maken van hun inzet. Naast vergoeding voor reiskosten, gaat het daarbij om bijvoorbeeld inhoudelijke scholing en een (ludieke) bedanking op enig moment. Naast ruilmiddel zorgt geld in dit geval dus ook voor het aanjagen van vrijwilligerswerk. Het zorgt ervoor dat vrijwilligers leergierig kunnen zijn en de mogelijkheid hebben om belangrijke tijd met

elkaar door te brengen, zonder dat ze daarvoor zelf op kosten worden gejaagd.

Ook met deze argumenten zou het principe van betalen naar draagkracht nog mogelijk zijn, ervan uitgaande dat we voldoende zouden ophalen om de kosten te dekken. Maar geld heeft nog een derde functie die we maar al te vaak tegenkomen: het geeft waarde aan een product. In de regel geldt dat hoe meer iets kost, hoe waardevoller het wordt ingeschat. Dat geldt ook voor onze kampen. Door een – in verhouding tot vergelijkbare zomerkampen – overigens redelijk lage prijs te vragen, verbinden mensen zich aan het kamp. De drempel om zomaar deel te nemen wordt hoger, terwijl de betrokkenheid van mensen die besluiten deel te nemen, toeneemt.

Het echte 'wow'-gevoel

Opvallend genoeg kost het geen onze kampen echte waarde geeft, helemaal niets. Sterker nog, in mijn ogen worden onze kampen zelfs

Op kamp hoef je nooit af te rekenen voor je eten

waardevoller naarmate het budget beperkter is. Dat heeft alles te maken met de waarde van creativiteit. De leukste, meest memorabele en leerzame activiteiten zijn voor mij namelijk bijna altijd ontstaan uit de 'gratis' creativiteit van stafleden, aangespoord door een beperkt budget. Activiteiten die extern 'ingekocht' worden zijn meestal goed georganiseerd en speciaal, maar hebben bij mij nog maar weinig het echte 'wow'-gevoel opgeleverd.

Een gouden regel tijdens kamp is: je mag het geld uitgeven wanneer dat nodig is. In de voorbereiding levert mij dat regelmatig kritiek op, omdat mensen gewend zijn met strak omlijnde budgetten te werken en het lastig is om te overzien of een uitgave het kamp echt ten goede komt. Dat zorgt ervoor dat – afhankelijk van het aantal deelnemers, de weersomstandigheden en de sfeer binnen een groep – er dus jaren zijn dat er bijna geen geld nodig is, terwijl er in andere jaren meer wordt uitgegeven dan financieel eigenlijk verantwoord

zou zijn. Maar zijn de kampen waar meer geld aan is uitgegeven leuker dan die waar minder aan is uitgegeven? Of neemt een kind dat met korting op kamp gaat minder deel dan iemand waarvan de ouders een extra gift hebben gedaan?

Nee, dat weet ik zeker. En dat is precies de reden waarom ik soms terug verlang naar het moment dat ik voor mijn gevoel zo in de trein kon stappen, naar die ene plek waar je alleen betaalt voor een postkaart naar de buitenwereld, maar interne kamppost gratis is. Waar iedereen net zoveel te eten krijgt als nodig en ik bij het opscheppen in de kring nog nooit iemand heb zien betalen. Laat dat maar aan de ouders over, want die slagen er tot nog toe gelukkig vaak in om elkaar te helpen wanneer dat nodig is. Dan gaan wij deze zomer weer zonder geldzorgen van elkaar genieten.

Pinkster- en Johannestijd

Neerdalend als een duif

door Marianne de Nooij (geestelijke in de gemeente Amsterdam)

Dertig jaar oud was Jezus van Nazareth, toen hij door Johannes de Doper in de rivier de Jordaan werd gedoopt. De evangelisten beschrijven deze gebeurtenis als een openen, een openscheuren van de hemelen en de geest van God daalde in de gestalte van een duif neer op Jezus toen hij uit het water omhoog kwam. Wat is dit voor een dier, de duif, dat het door degenen die deze gebeurtenis meemaakten als een passend beeld werd beleefd voor de geest van God?

De duif is een van de oudste huisdieren van de mens. Overal waar mensen zich vestigden – niet alleen in Europa, maar ook in Azië, Afrika en Amerika – verschenen duiven, met name

rondom tempels en mysterieplaatsen en werden opgenomen in de mythologische overleveringen. In het Oude Testament verschijnt de duif in samenhang met het einde van de zondvloed. Als de waterspiegel gaat dalen, laat Noach vanuit de ark die op het water van de zondvloed drijft eerst een raaf los. De raaf komt al spoedig zonder droge grond gevonden te hebben terug. Dan laat Noach een duif los die ook onverrichter zake terugkomt. Een week later keert de volgende duif terug met een olijftakje in de snavel. Weer een week later keert de derde duif niet meer terug naar de ark, kennelijk heeft ze ergens poot aan de grond gevonden en is aangekomen op de aarde.

Boodschapper

In veel oude culturen was de duif een heilig dier, dat bijvoorbeeld gewijd was aan de Babylonische godin Ishtar of later aan de Fenicische vruchtbaarheidsgodin Astarte. Het waren de duiven, die de wagen van Aphrodite trokken. En in het Zeus-heiligdom in Dodona huisden de duiven in de heilige eik en gaven als gewijd orakel antwoord op de vragen van de gelovigen. De priesteressen, *peleiai* genaamd (= Grieks voor duiven), interpreteerden het geruis van het gebladerte en het gekoer van de duiven en vertaalden dit naar de gelovigen toe. In veel oude talen is het woord voor 'duif' gelijk aan het woord voor 'priester' en is het beeld van de duif verbonden met een beleving van zuiverheid, waarheid en vrede.

In het Nieuwe Testament worden duiven op verschillende plaatsen genoemd als offerdier; misschien ook omdat deze dieren zich rond tempels en oude mysterieplaatsen voelden aangetrokken door de heiligste handelingen waartoe de mens in staat was.

Alle huisduiven stammen af van één bepaalde duivensoort, de Rotsduif *Columba livia*, die zich door haar stijl van leven onderscheidt van de andere wilde duivensoorten, die hun nesten bouwen in bomen. De Rotsduif leeft op klippen en rotsen en in (vervallen) gebouwen. Deze vogels hebben de bijzondere eigenschap, dat zij hun eigen woonplek over vele honderden kilometers, door volledig onbekend gebied zowel bij nacht als overdag, weten terug te vinden. Dit is natuurlijk bij veel vogelsoorten bekend waar het gaat om de jaarlijkse vaste trek naar het zuiden en weer terug. De duif kan dat echter in alle jaargetijden. Daaruit is sinds mensenheugenis

de duivenpost ontwikkeld. Bij de troonsbestijging van farao Ramses III werd dit bericht door duiven naar alle uithoeken van Egypte gebracht. En in vele oorlogen waren het de duiven die berichten als ware boodschappers overbrachten vanuit belegerd gebied. In het Grieks luidt het woord voor boodschapper: *angelos*, waar ons woord 'engel' van is afgeleid.

Duivenmelk

Een opmerkelijke en unieke eigenschap van duiven is dat ze hun jongen voeden met een melkachtige substantie, de duivenmelk, als waren zij geen vogels, maar zoogdieren of mensen. Bij duiven vormt echter niet alleen het duifje (het wijfje) deze substantie, maar ook de doffer (het mannetje) is daartoe in staat. Dit vermogen is van geen enkele andere vogelsoort bekend. Het doet enigszins denken aan de koninginnengelei, een witte yoghurtachtige substantie die wordt geproduceerd in de kopklieren van de werksterbijen.

Veel vogelsoorten slaan in de krop het opgenomen voedsel op, waar het alvast wat kan worden voorverteerd. De krop is een verbreding van de slokdarm, waar de hals overgaat in het borstgebied. Bij duiven begint de krop halverwege de broedtijd op te zwellen.

Duif voedt kuikens met duivenmelk

De binnenste lagen van het slijmvlies worden zo dik dat ze gaan afschilferen en dit wordt in de holte van de krop tot een wittige brij. Deze 'melk' is rijk aan eiwitten en vetten en is in de eerste drie weken het enige voedsel voor de pas uit het ei gekomen duivenkuikens; daarna leren ze om zaden te gaan eten.

De productie van deze duivenmelk hangt, net als bij zoogdieren en mensen, rechtstreeks samen met de concentratie in het bloed van het hormoon prolactine, dat in de hersenen geproduceerd wordt door de hypofyse. De duivenmelk behoort daardoor dan ook tot dezelfde groep substanties als de zoogdierenmelk en de menselijke moedermelk, ook al wordt ze niet in de borstklieren maar in de krop, in het gebied van het strottenhoofd geproduceerd.

Het voedende Woord

Melk is de oudste voedingssubstantie op aarde. Melk bouwt het fysieke lichaam op, met name het bottenstelsel, en leidt zo de pasgeborenen naar de aarde. Van moedermelk wordt wel gezegd dat het de liefde voor de aarde voedt, het helpt ons om goed te incarneren.

De duivenmelk ontstaat ongeveer daar waar ook de vogelgeluiden ontstaan en waar in de mens het gesproken woord ontstaat. Vogels hebben geen stembanden. Het koeren en roekoeën van de duif komt voort uit de *syrix*, een orgaantje in de luchtpijp ter grootte van een erwt, bestaande uit spieren en membranen. De luchtstroom langs de *syrix* brengt de vogelgeluiden voort. Dit is een opmerkelijk samengaan van een plek waar incarnerend voedsel wordt geproduceerd en waar – in de mens – het woord wordt gevormd. Hieruit kan zich een innerlijk beeld ontfouwen van het woord, dat zich als voedsel ter beschikking stelt: het Woord, de Logos, die over zichzelf zegt: 'Ik ben het brood dat leven geeft' (Johannes 6: 48).

Bij de doop in de Jordaan verschijnt een duif boven Jezus van Nazareth, wanneer hij door Johannes de Doper ondergedompeld is in de

*'Johannes de Doper doopt Jezus in de Jordaan',
Hitda Evangeliarium (11e eeuw),
Universiteitsbibliotheek Darmstadt*

Jordaan. Deze kleine witte boodschapper toont ons het beeld van Christus als boodschapper uit de hoogste werelden: de Logos, het Wereldwoord zelf. Deze goddelijke boodschapper is bereid om mens te worden op aarde, volledig te incarneren in een menselijke lichaam en de mensendood door te maken. Hij mag de mensheid uiteindelijk de boodschap verkondigen: ik heb de doodskrachten van de aarde overwonnen. Deze Logos, het Wereldwoord zelf, deelt zichzelf, tot op de dag van vandaag, als voedsel uit aan iedere mens die het in vrijheid wil ontvangen als proviand voor onderweg.

Boodschappers in onze tijd?

Veel duiven in onze huidige tijd lijken profaan te zijn geworden. In de steden leven ze veelal

op de stations en de pleinen, waar ze de boel bevuilen en nogal eens overlast geven. Deze duiven tonen ons een beeld van het verloren gegane woord, dat de ziel niet werkelijk meer kan voeden. Zij zijn niet langer boodschappers uit de hemel maar boodschappers van de mensen geworden, boodschappers van al die verworpen woorden in de aardewereld. Deze duiven dragen in hun etymologie een stemming van dof, doof, dom om zich heen. Het zijn deze duiven die een beroep op ons doen, een appèl om het menselijke woord, dat in zoveel opzichten tot fastfood is geworden, weer zo te verzorgen dat het tot goede, ware en gezond voedende kost wordt voor de mensenzijl.

En zouden er in onze tijd ook nog kleine witte of grijze boodschappers neerdalen uit de hemel om ons een boodschap van daar over te brengen? Hoe was dat, bij dat jonge stel dat eind van de vorige eeuw – nog voor internet en mobiele telefoons – een lange reis maakte door India? In de nacht dat de geliefde grootmoeder ver weg in Nederland onverwacht overleed, overnachtten ze ergens in een hostel, waar een duif de hele nacht oorverdovend heeft zitten koeren in de dakgoot. Ze deden geen oog dicht. De volgende ochtend besloten ze om na lange tijd maar weer eens een postkantoor op te zoeken en te horen hoe het thuisfront het maakte. Puur toeval? Kan. Maar ze waren de nachtelijke kabaalmaker wel heel dankbaar voor de boodschap ...

En hoe was dat met Hemelvaart 2018, toen er groot feest was op Berka, het kampterrein van de Christengemeenschap in Drenthe. De 90 jaar oude kamporganisatie zou eindelijk een echte eigen naam gaan krijgen: 'Helios – Kampen van de Christengemeenschap'. Jonge stafleden van de aanstaande zomerkampen en oud-stafleden van tot een heel eindje in de vorige eeuw studeerden op het grote veld het feestlied in. Rakelings over hun hoofden kwam van over de loods heen een duif aan-gevlogen. Toen de bewindsdrager als laatste

spreker zijn feestrede had beëindigd, trippelde het duifje voor het hele gezelschap uit naar de plek waar de nieuwe naam onthuld zou worden en er ter herinnering aan dit moment een jonge Es geplant zou worden. De duif overzag het geheel vanaf de punt van de keukentent, fladderde via het juist onthulde naambord naar de jonge Es, om getuige te zijn hoe het jongste huidige en oudste oud-staflid het boompje in de aarde zetten. Na het feestlied vloog hij over de hoofden van alle aanwezigen weer weg.

Puur toeval? Kan. Maar waarom zou het geen kleine groet zijn geweest van de goede geest van de gehele kamporganisatie met haar net nieuwe naam, een groet van al die goede kampeersten op Berka, die jaar in jaar uit zo rijk gevoed worden met de dankbaarheid rond de maaltijden, de ochtendspreuken, de dagsluitingen, de stafzang en al ruim 55 jaar de mensenwijdingsdiensten in een tent op het gras, en niet te vergeten al die afscheidstranen?

Duif op weg naar de plek waar een jonge Es geplant gaat worden

---

Op naar de volgende eeuw

Op weg naar de honderdste geboortedag van de wereldwijde Christengemeenschap nodigt de redactie alle Nederlandse en Vlaamse gemeenten uit, om in de periode tot 16 september 2022 een korte bijdrage te schrijven over de stichtingsimpuls van de eigen gemeente en op welke wijze die impuls al dan niet in deze tijd nog werkzaam is. Ditmaal de gemeente Rotterdam, gesticht in 1929.

Een goddelijke stad in een aardse stad

door Ignaz Stegeman (geestelijke in de gemeente Rotterdam)

Het is voor een groot aantal gemeenteleden een onvergetelijke ervaring geworden, toen op zondag 3 januari 2010 hun alom gewaardeerde en geliefde geestelijke Jan de Bats in zijn kerk in Rotterdam overleed. Hij had op die zondag zoals gebruikelijk deelgenomen aan de mensenwijdingsdienst en zat op zijn vertrouwde plaats op de achterste bank om ook het driekoningenspel nog te zien dat door een groepje kinderen werd gespeeld. Tijdens de aanbidding door de drie koningen overleed hij in de armen van een collega die naast hem zat. Zijn grote ziel leek de hele kerkruimte te vullen en deze als nog hoger te doen ervaren dan ze altijd al was. Op de laatste zondag van de Adventstijd had hij de

gemeente nog toegesproken naar aanleiding van het 80-jarig bestaan van de gemeente Rotterdam.

De bevolking van Rotterdam is altijd divers en arbeidzaam geweest: veel mensen zochten werk in de havens toen die nog met de hand moesten worden uitgegraven. Een zin uit het clublied van Feijenoord beschrijft iets wat van de Rotterdammer in het algemeen gezegd kan worden: 'geen woorden maar daden' en dat met warmte en hartekracht. Vanaf het allereerste begin tot op de dag van vandaag geldt dit in zekere zin ook voor de Christengemeenschap in Rotterdam. In 1929 gaf een kleine groep mensen gehoor aan de impuls

Logo van de Michaelkerk in Rotterdam

tot stichting van een gemeente, waardoor in deze stad de vernieuwde sacramenten voltrokken zouden kunnen worden. In de grondsteen van de kerk klinkt de bede dat in deze aardse stad ook de goddelijke stad zal mogen verrijzen: de stichtingsimpuls van het begin wordt zo eigenlijk kernachtig verwoord. Het huidige kerkgebouw ontstond in 1965 na een zwerftocht door de stad via soms avontuurlijke locaties: een ruimte boven een café met daarboven een etage die door de SA werd gebruikt, een geduchte afdeling van de Duitse bezetter. Op de verschillende locaties trof men op de gang steeds een schoolbord aan met daarop geschreven het financiële tekort van dat moment. Een vorm die op een andere manier nog steeds wordt gehanteerd: heel duidelijk en praktisch vooral tijdens de jaarlijkse eindejaarsprint.

De kerk in Rotterdam is gebouwd op een relatief klein grondstuk en omgeven door supermarkten die ook op zondagochtend open zijn, waardoor het geluid van vrachtwagens die hun lading lossen tot in de kerk te horen is. Binnenkort wordt er direct achter de kerk een

groot bouwproject gerealiseerd, waardoor er voor de gemeente ook gelegenheid ontstaat een noodzakelijke uitbreiding te doen. Want het is een levendige gemeente en een aantal voorzieningen in de kerk vragen dringend om een opwaardering.

De gemeente was altijd een plaats waar vrije initiatieven genomen werden, waaraan niet noodzakelijk ook een geestelijke deelnam. Vrijheid, gelijkheid en broederschap is een motto dat bij de gemeente past, die daarbij wars is van te veel georganiseerde structuur. Het 'sociale' in de gemeente leeft sterk, maar is niet georganiseerd in een officiële sociale groep die dit aspect in de gemeente verzorgt. Onder de titel 'Overbruggen' is een initiatief genomen om samen met vrienden van de ledengroep van de Antroposofische Vereniging in Rotterdam in de vorm van een seminar een stap te doen naar enerzijds elkaar en anderzijds naar geïnteresseerden in de stad waarin wij leven. De eerste geslaagde dag krijgt dit najaar een voortzetting, waarbij de hoop leeft dat ook jongeren de gemeente weer zullen vinden om de impuls naar de toekomst door te dragen.

Meereizen in het levensverhaal van Paulus

Paulus van Tarsus – Voortvarend op weg
Naverteld door Siegwart Knijpenga
Uitg. De Christengemeenschap 2018
142 p. € 17,50 (excl. verzendkosten)
te bestellen via www.uitgeverijaandetijd.nl

door Lyanne Korf (gemeente Zutphen)

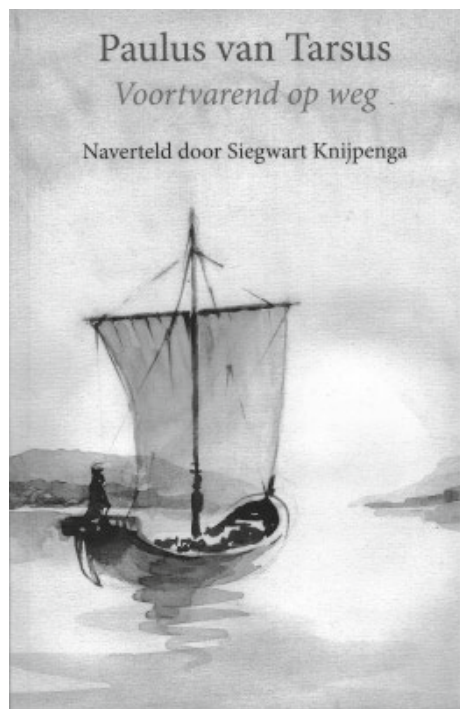
'Jongen, kom eens gauw kijken!' Saul herkende de bulderstem van de kapitein en kwam naast hem aan de reling staan. 'Kijk jongen, daar voor ons ligt de haven van Joppe! Het is niet de grootste, maar dit schip kan er nog terecht. En als je daaraan voorbij kijkt, in dezelfde richting zou je heel in de verte wat moeten kunnen onderscheiden, want de zon schuift naar het

zuidwesten. Hij beschijnt Jeruzalem al en jij hebt jonge ogen, wat zie je?' Saul tuurde vanonder zijn vlakke hand en zei: 'Ik zie een bruingele, vlakke streep en daarboven een paar heldere stippen.'

Het blijkt om de oude stadsmuur te gaan en het nieuwe paleis van Herodes dat erbovenuit steekt. De Joodse jongen Saul is op vijftienjarige leeftijd onderweg naar Jeruzalem om daar te gaan studeren en rabbi te worden. Bovenstaande beschrijving is typerend voor het hele boek: je kijkt direct vanuit de ogen van Saul naar de wereld en bevind je daardoor midden in zijn tijd, we zien wat hij ziet in zintuigelijke beelden en kleurrijke verhalen. We volgen hem op de voet en reizen zo mee door zijn levensverhaal.

Dat verhaal begint in de werkplaats van zijn vader in Tarsus, waar Saul het vak van tentenmaker en wever leert. Na zijn tienjarige studie in Jeruzalem volgen de gebeurtenissen elkaar snel op: een man uit Galilea wordt gekruisigd en krijgt veel volgelingen. Saul voelt zich er niet bij betrokken, dit kan niet de Messias zijn waarop zijn volk zo lang heeft gewacht. Hij gaat zijn eigen weg en wordt al snel een leider van zijn volk. Ene Stefanus wordt ondertussen aanvoerder van de volgelingen van Jezus en wanneer Stefanus de Joden ervan beschuldigt dat zij hun werkelijke leider hebben verraden en een zware misdaad hebben begaan door hem te kruisigen, is Saul woedend. Hij is er getuige van dat Stefanus wordt gestenigd. Daarna wordt Saul steeds fanatieker in zijn jacht op de volgelingen van 'de Weg'. In een prachtige beschrijving beleven we dan mee hoe Saul bij Damascus de stem hoort van Jezus, die hij vervolgt. En Saul wordt tot Paulus, wat betekent: de geringe dienaar. Vanaf nu zal hij het Christendom uitdragen.

Dan volgen beschrijvingen van zijn reizen, de weerstand waarop hij stuit: verschillende keren belandt hij in de gevangenis en wordt daar vaak door een wonder uit bevrijd. We ontmoeten

enkele apostelen en ook de arts Lukas, die Paulus veel heeft opgezocht en die uiteindelijk zijn verhaal heeft opgetekend.

Het boek is geschreven voor kinderen vanaf ongeveer twaalf jaar. Maar ook voor menige volwassene zal dit boek tot de verbeelding spreken. De kracht ligt in het persoonlijke, je wordt aangestoken door het vuur waarmee Paulus zijn geloof verbreedt. Dit is zo inspirerend dat je eigenlijk vandaag nog zelf op weg wilt gaan om een boodschap te verkondigen. De eenvoudige boodschap van Christus, die in de mensen wil leven en liefde wil brengen op aarde.

De hoofdstuktitels geven een duidelijke structuur aan het verhaal en houden het lichtvoetig. De tekeningen van de hand van Ardan Heerkens verlichtigen het geheel nog meer. Bijzonder hoe hij de sfeer en warmte van die landen in zijn zwierige penseelstreken weet weer te geven. En wat het boek nog eens extra aantrekkelijk maakt, is de mooie omslag: een scheepje, varende in warme oorden, het licht tegemoet.

Haalbaar, zelfs leuk

Het goede voorbeeld. 12 positieve kwaliteiten die elke ouder aan zijn kind wil meegeven.

Christiane Kutik

Uitg. Christofoor, 128p, € 13,-

door Judith Slokker (gemeente Alkmaar)

Twaalf positieve kwaliteiten om je kind mee te geven. Dat is aardig wat, misschien zelfs een tikkeltje ambitieus? Toch staat er niets teveel in het boek. De twaalf kwaliteiten waar het om gaat, zijn: geborgenheid, eigenwaarde, medeleven, goed met conflicten om kunnen gaan, zelfstandigheid, respect, eerlijkheid, interesse in de wereld, voeding voor de ziel, gevoel voor schoonheid, natuurgevoel, humor en vrolijkheid. Stuk voor stuk zijn het zeer waardevolle kwaliteiten. Die geven we graag aan onze kinderen mee.

Mooier nog is hoe Christiane Kutik erover schrijft: helder met herkenbare voorbeelden, maar vooral met dezelfde vergevingsgezindheid die ze graag wil dat ouders hun kinderen voorleven. Met een combinatie van invoelingsvermogen en nuchtere waarneming geeft ze weer, welke struikelblokken er zijn en welke werking daarvan uitgaat. Schelden bederft bijvoorbeeld de sfeer (zelfs als de kinderen het niet direct horen). Praktisch en concreet beschrijft ze hoe je voorleeft wat je je kind graag wilt meegeven.

Door de manier waarop ze schrijft, spreekt de schrijfster mij als lezer aan, zoals ze wil dat ik mijn kind aanspreek. En dat werkt direct inspirerend. Ze geeft geen lange lijsten met werk- of verbeterpunten, zwaait geen waarschuwend vingertje vanaf de zijlijn, maar geeft voorbeelden waar je direct met een ja-gevoel bij betrokken bent. Met haar positieve blik wekt ze de bereidheid toe te passen wat je gelezen hebt. En struikelen mag, het hoort erbij en levert waarachtige voorbeelden op voor je kind!

Dat het bij het boek gaat om het geven van het goede voorbeeld staat als een paal boven water. Toch is de oorspronkelijke Duitse titel ook veelzeggend: *Herzensbildung*, wat je zou kunnen vertalen met harte-vorming of harte-scholing. Want belangrijker nog misschien, dan dat onze kinderen slagen in de maatschappij, vinden we dat ze in staat zijn hun weg te vinden in het leven. Die weg vind je vanuit je hart.

De kern van de genoemde kwaliteiten is dan ook verbinding: met de mensen die je dierbaar zijn, met jezelf en je idealen, met de wereld om je heen. Dat is waar het om gaat, als je het hebt over gelukkig zijn en je weg vinden in het leven. Verbinden doe je vanuit je hart.

Dat Christiane Kutik zulke wezenlijke kwaliteiten, die vaak zo moeilijk te omschrijven zijn, heeft weten te vertalen in zulke alledaagse positieve voorbeelden, is een echte prestatie. En voor wie veel van de beschreven dingen al doet, is het misschien prettig om te lezen aan welke grotere kwaliteiten dat bijdraagt. Om het goede voor te leven moeten we onszelf opvoeden, kunnen we in andere boeken lezen. Christiane Kutik leeft ons die zelfopvoeding voor en maakt het licht, haalbaar en zelfs leuk.